

Univerzalni temeljni dohodek in transformacije dela: o misinterpretacijah

¹ Tezo je prvič predstavil že leta 1989 v članku *The End of History?* v reviji *The National Interest*.

Ko je Francis Fukuyama leta 1992 v svojem delu *The End of History and the Last Man* postavil iz Hegla izhajajočo tezo¹ o triumfu političnega in ekonomskega liberalizma, je napovedoval zmago liberalne demokracije in kapitalizma svobodnega trga nad komunizmom ter posledično konec spopada velikih ideologij. Čeprav je padeč berlinskega zidu leta 1989 simboliziral zgolj propad državne in zgodovinsko specifične oblike komunizma, je Fukuyama trdil, da po obdobju hladne vojne in padcu berlinskega zidu ni alternative, ki bi lahko konkurirala liberalni demokraciji (Fukuyama, 1992; Gamble, 2006). Splošna konsolidacija tovrstnega prepričanja nas ne preseneča, če upoštevamo predhodno indoktrinacijo pod sloganom »there is no alternative« (TINA), ki sta jo promovirali administraciji britanske premierke Margaret Thatcher in ameriškega predsednika Ronalda Reagana ter tako pripomogli k strmemu vzponu neoliberalne ideologije, ki pustoši še danes. Ko je leta 1964 Herbert Marcuse predstavil svoj premislek o ideologiji napredne industrijske družbe v knjigi *One-Dimensional Man*, se je opiral na še vedno relevanten koncept enodimenzionalne družbe, v kateri »obstaja zgolj ena dimenzija ter je povsod in v vseh oblikah«. Enodimenzionalno misel »sistematično podpirajo ustvarjalci politike (...). Njihov univerzum diskurza je poseljen s samo-potrjujočimi hipotezami, ki s tem, ko so nenehno in monopolistično ponovljene, postanejo hipnotične definicije oziroma diktati« (Marcuse, 2002: 13, 16). Multidimenzionalen jezik tako postane enodimenzionalen jezik, ki je poenoten, nekritičen in zaprt jezik, ki ne pojasnjuje, temveč sporoča odločitev, ukaz. Kot bomo videli v nadaljevanju, »jezik ne odraža zgolj teh kontrol, temveč postane sam instrument nadzora celo tam, kjer ne prenaša ukazov, ampak informacije« (Marcuse, 2002: 98, 100, 105, 106). Znotraj napredne industrijske civilizacije je pozitivistično mišljenje v poziciji premoči nad kritičnim mišljenjem, ki temelji na logiki protesta, zato enodimenzionalna realnost triumfira nad protislovjem (Marcuse, 2002: 19, 128). Enodimenzionalna družba namreč temelji na tehnološki racionalnosti in logiki dominacije. »Zgodovina je še vedno zgodovina dominacije in

logika misli ostaja logika dominacije.« (Marcuse, 2002: 142) Marcuse preferira dvodimenzionalni univerzum diskurza, ki je univerzum kritične, abstraktne misli, misli dveh dimenzij, ki sta antagonistični druga drugi. Pesimistično ugotavlja, da se povečuje število ljudi, ki si ne morejo predstavljati kvalitativno drugačnega univerzuma diskurza ali delovanja (Marcuse, 2002: 26, 100) zunaj »statičnega sistema življenja« (Marcuse, 2002: 19), ki dovoljuje »spremembe« le znotraj lastnih institucij in parametrov ter je sredstvo dominacije. V času prehajanja v postindustrijsko družbo lahko Marcusovo študijo delovanja industrijske družbe, ki temelji na dialektiki, razumemo kot relevantno in aktualno predvsem z vidika premišljanja alternativ, kajti tudi postindustrijski družbi problematika enodimenzionalne in pozitivistične misli, ki omejuje možnosti mišljenja radikalnih družbenih sprememb, ni tuja. Najboljši dokaz socialne nepravčnosti in posledično moralne nesprejemljivosti neoliberalne kapitalistične ekonomske ureditve so številni družbeni boji, ki se vsak dan v različnih oblikah manifestirajo po vsem svetu ter jasno sporočajo, da so alternative žive kot še nikoli. V času krize hegemonске ekonomske paradigme se na široko odpira tudi akademski in medijski prostor, ki je namenjen razpravam o alternativnih načinih organiziranja sodobnih družb. V izredno širok repertoar alternativnih družbeno-ekonomskih inovacij spada tudi čedalje bolj aktualna ideja univerzalnega temeljnega dohodka (UTD), ki zaradi spodbujanja tovrstnih razprav v slovenskem medijskem prostoru postaja čedalje bolj prepoznavna tudi v Sloveniji. Vendar pa je v zadnjem času mogoče zaslediti čedalje močnejšo težnjo po uveljavljanju dominantnih načinov interpretacij in utemeljevanja ideje UTD ter njenih predlogov, ki so v določeni meri specifični in dvomljivi ter se v nekaterih elementih razlikujejo od argumentacij, ki jih navajajo zagovorniki UTD drugod po svetu. Zato je smiselno navesti problematične točke utemeljevanja ideje UTD, kar pa ne pomeni, da je utemeljevanje te ideje in njenih predlogov v slovenskem prostoru povsem zgrešeno. Pričujoči prispevek prav tako ne nasprotuje osrednjim namenom in ciljem zagovornikov UTD, temveč zgolj ponuja premislek o alternativnih načinih argumentiranja te ideje. Analiza ne bo obravnavala zgolj dokaj zaprtih akademskih debat o tej tematiki, temveč tudi nekatere pomembne razprave, ki so bile v zadnjem času široko dostopne splošni slovenski javnosti.

Na kratko o ideji UTD v Sloveniji

Ker bomo v nadaljevanju analizirali pristope utemeljevanja, ki se jih poslužujejo nekateri slovenski zagovorniki UTD, je smiselno najprej predstaviti kratko zgodovino te ideje pri nas. Nastavki oziroma prototipi ideje UTD so v slovenskem prostoru prisotni že dlje časa in izhajajo že iz jugoslovanskega socialističnega obdobja. V začetku devetdesetih je bilo uvajanje UTD celo ponujeno takratni Socialdemokratski stranki (Rus, 2009). Idejo UTD v Sloveniji prvi skromno predstavi Veljko Rus leta 1990 v knjigi *Socialna država in družba blaginje*, v kateri predlaga t. i. minimalni dohodek v višini tretjine povprečnega osebnega dohodka – kot radikalen ukrep, s katerim naj bi državljanom Slovenije in vzhodnoevropskih držav zagotovili minimalno socialno varnost. »Takšen sistem bi ustvaril zelo visoko stopnjo socialne varnosti vseh državljanov na zelo nizki materialni ravni.« Pri tem izhaja iz prepričanja, da »minimalne socialne varnosti ne morejo zagotoviti prebivalstvu niti družina niti delovne organizacije, ampak samo država« (Rus, 1990: 12). Leta 2004 je izšel zbornik besedil tujih in slovenskih avtorjev z naslovom *Brezplačno kosilo za vse?: predlog univerzalnega temeljnega dohodka*, s čimer se je razprava o ideji UTD razširila tudi v neakademskem prostoru. Slovenske politične

stranke se glede UTD opredeljujejo zelo različno – nekatere jo proučujejo, medtem ko druge zagovarjajo stališče, da ga v Sloveniji že izvajamo (Horvat, 2008). Progresivna stranka je k svojemu programu celo sprejela dopolnitev, v katerem se zavezuje, da se bo zavzemala za UTD za vse državljanke (Progresivna stranka). Z idejo UTD so se v zadnjem času ukvarjale tudi druge skupine, kot na primer Sekcija za promocijo UTD, Delovna skupina proti delu, Gibanje za pravičnost in razvoj itd. Nekateri slovenski avtorji menijo, da Slovenija v določeni meri že izvaja UTD. Dragoš (2004: 130–131) recimo trdi, da v Sloveniji že prakticiramo nekakšen prototip UTD v obliki dodatka na veliko družino, do katerega pa je upravičenih le malo ljudi. Prepričan sem, da sta otroški dodatek in državna pokojnina veliko boljše primera prototipov UTD. Pred dvema letoma je slovenski minister za finance Franc Križanič (2009: 36) javno obljubil UTD v višini 500 evrov – in bil deležen ostrih kritik –, pri čemer je izhajal iz napačne predpostavke, da nekakšen UTD že imamo, kajti vsakdo, ki nima virov za preživljanje, prejema nekaj več kot 200 evrov na mesec.

Če bi ta znesek počasi dvigovali, bi postopoma uvajali UTD. Po tej interpretaciji je bil UTD zgrešeno enačen z denarno socialno pomočjo, ki jo prejemajo brezposelni, zaradi česar lahko ministrovo izjavo razumemo le kot nekoliko bolj radodarno obliko socialnih prejemkov. Ker je ideja UTD v Sloveniji še vedno relativno slabo poznana, je pogosto predmet napačnih razumevanj in interpretacij. Kakšne so potemtakem dominantne interpretacije »izvedljivega« UTD za Slovenijo? Odgovor na to vprašanje lahko ponudi analiza diskurza, ki se manifestira skozi utemeljevanje ideje UTD s strani zagovornikov. Nekatere prikritke diskurze bomo poskušali problematizirati, saj praksa kaže, da imajo ekstremni diskurzi potencial transformacije v dominantni diskurz, kar ni nepomembno za nadaljnjo razpravo o UTD v Sloveniji. Tovrstna analiza v slovenskem prostoru še ni bila izdelana, zato je pričujoči članek izviren prispevek k nadaljnjim debatam o UTD. Čeprav je analiza zgolj delna – ker ne zajema vseh medijev, v katerih se razpravlja o tej tematiki –, je izredno pomembna, saj zajema ključne razprave, ki bi zaradi široke medijske pokritosti lahko precej vplivale na izhodiščne in nadaljnje predstave javnosti o ideji UTD.

O zmotah utemeljevanja UTD

Pričujoča analiza bo temeljila na treh osrednjih virih – na *Predlogu UTD v Sloveniji*, ki ga je pred letom dni v okviru Urada RS za makroekonomske analize in razvoj (UMAR) predstavila Valerija Korošec na razpravi v oddaji *Omizje* na RTV s podnaslovom *Brezplačno kosilo za vse?* in posvetu v Državnem svetu RS na tematiko *Univerzalni temeljni dohodek – utopija ali realna možnost*. Prvič, Predlog UTD v Sloveniji, ki je nedvomno najbolj spodbudil javne razprave in premisleke o tej ideji, skozi analizo stanja odlično ponazori čedalje bolj prekerne delovne razmere na slovenskem trgu dela in temu primeren odnos delavcev do zaposlitve. Valerija Korošec poudarja, da Slovenci med vsemi Evropejci najvišje vrednotijo delo, vendar kar »37 odstotkov Slovencev sovraži svojo službo«. Ta ugotovitev ni presenetljiva, če upoštevamo, da ima Slovenija »najvišjo intenzivnost dela, najvišje število odsotnosti zaradi bolezni in manjše zadovoljstvo z delom kot v EU-27«. V zadnjih desetih letih se je delež začasno zaposlenih več kot podvojil in po letu 2003 narašča še hitreje, zato je Slovenija leta 2008 postala država z največjim deležem začasno zaposlenih mladih v EU (Korošec, 2010: 8). Drugič, decembra 2010 je na nacionalni televiziji potekala prva resnejša razprava o ideji UTD v slovenskem medijskem prostoru v

² Valerija Korošec, Branko Gerlič in Srečo Dragoš.

³ Ivan Svetlik, Matjaž Hanžek, Bogomir Kovač in Tomaž Lovše.

⁴ Uroš Boltin, Valerija Korošec, Jože Mencinger, Tanja Renner, Goran Lukič in Vesna Leskovšek.

oddaji Omizje s podnaslovom Brezplačno kosilo za vse?, v kateri so nekateri zagovorniki² ter nasprotniki in skeptiki³ ideje UTD razpravljali predvsem o predlogu Valerije Korošec, ki postaja središčna točka razprav o tej ideji. Tretjič, isti mesec je v slovenskem državnem svetu potekal posvet z naslovom Univerzalni temeljni dohodek v Sloveniji: utopija ali realna možnost?, na katerem so nastopili predvsem zagovorniki⁴ ideje, ki so poskušali utemeljiti,

da je nujna uvedba UTD kot postmoderne oblike socialne države, ki lahko formira novo družbeno paradigmo. Čeprav je namen zgoraj omenjenih razprav promocija in zagovor ideje UTD in njenih specifičnih predlogov, je pomembno poudariti ključne problematične točke, ki postajajo stalnica tudi znotraj drugih, v tej analizi izpuščenih razprav o UTD. Prvič, ne problematizirajo neupravičenosti migrantov do UTD. Drugič, prevzemajo neoliberalni diskurz. Tretjič, UTD razumejo zgolj kot ekonomsko vprašanje in ne kot politično vprašanje. Četrto, vztrajajo pri preživetih interpretacijah konceptov dela in produkcije.

O migrantih brez univerzalnega temeljnega dohodka

Valerija Korošec se v svojem predlogu zavzema, da:

»UTD dobijo vsi državljani RS, kot tudi tisti stalni prebivalci Slovenije, ki živijo v Sloveniji nepretrgoma deset let, od tega neprekinjeno zadnjih pet let preden postane upravičenec do UTD. Tako so po kriteriju stalnega bivanja upravičenci za UTD izenačeni z upravičenci za pridobitev državljanstva po Zakonu o državljanstvu Republike Slovenije (UR. 1/91), vendar brez zahteve po pridobitvi državljanstva. (...) Če zadovoljevanje kriterijev za pridobitev državljanstva vodi do državljanstva in državljanstvo do UTD, je mogoče že samo zadostitev kriterijev za pridobitev državljanstva šteti kot upravičenost do Univerzalnega temeljnega dohodka.« (Korošec, 2010: 22)

Čeprav opomni na dejstvo, tako kot večina zagovornikov, da vsakemu prebivalcu Aljaske po ustavi pripada pravica do UTD že po šestih mesecih stalnega bivanja, zgoraj omenjeni pristop utemeljuje s tem, da predlogi drugod po svetu po navadi omenjajo kriterij petletnega oziroma desetletnega stalnega bivanja (Korošec, 2010: 5, 20). Problematična je torej vezanost pravice do UTD na status državljan, ki se v praksi navezuje na kriterij dovolj dolgega stalnega bivanja in ga nekateri ne izpolnjujejo – ter vezanost dovoljenja za bivanje v Sloveniji na pogodbo o delu. S tega vidika predlog potiska migrante, ki prav tako plačujejo davke in izpolnjujejo številne državljanske dolžnosti, a jim v zameno niso zagotovljene temu primerne pravice, v še bolj neenakopraven položaj kot je obstoječi. Praksa kaže, da država, ki jo lahko razumemo tudi kot politično diktaturo kapitala, formira režim delavskih migracij, ki omogoča sistemsko eksploatacijo delavcev. Vizumski režim in izključevalne prakse sistema socialne države namreč poskrbijo za popolno podrejenost delavca delodajalcu. Ker migrantskim delavcem niso na voljo mehanizmi, s pomočjo katerih bi lahko v praksi uveljavljali svoje pravice, so prisiljeni v odnos prostitucije. Čeprav, kot sem že omenil, ustvarjajo skupno družbeno bogastvo, nimajo dostopa do (vseh oblik) pomoči s strani institucij socialne države. Če želimo migrantskim delavcem zagotoviti sistemsko učinkovito uživanje vseh pripadajočih pravic, je treba (tudi finančno) izpolniti pogoje, da se lahko sindikalno organizirajo in samoorganizirajo v delavska gibanja. UTD

je mehanizem, ki vsebuje potencial vzpostavljanja takšnih razmer. Zato je neupravičenost migrantov do te pravice v primeru njene realizacije nedopustna. Treba se je zavedati, da uspešnost in učinkovitost specifičnega modela UTD ni odvisna zgolj od naklonjenosti drugih družbeno-ekonomskih okoliščin in politik, temveč tudi od notranje sestave modela, ki mora biti naklonjena tudi migrantom in ne zgolj državljanom.

Na tem mestu je smiselno omeniti Étiennea Balibarja, ki omejuje idealno univerzalnost⁵, s katero se na področju politike pojavi pojem brezpogojnost, in postavko *egaliberte*,⁶ ki univerzalni obseg političnih in državljanskih pravic univerzalno izenačuje človeka in državljana versus tradicionalno vzpostavljeni odnos med podaništvom in državljanstvom, upravičuje s pojasnilom, da »enakosti in svobode ni mogoče ločiti druge od druge«, saj sta »identični druga drugi«. Po postavki *egaliberte* enakost in svoboda torej nista ločena in protislovna koncepta. Ko Balibar (2004: 485) govori o »enaki svobodi«, opozarja, da ni svobode brez enakosti in enakosti brez svobode. S tem opozarja na absolutni značaj – »vse ali nič« – *egaliberte*, ki »je ali pa je ni«. Po Balibarju univerzalnost poleg intenzivnega vsebuje tudi ekstenziven vidik. »Ekstenziven vidik je dejstvo, da uporaba človekovih pravic ne more biti omejena na določene prejemnike ali prihranjena zanje«, saj »nobena skupina ni »po naravi« izločena iz prostora zahtev po pravicah«. Pravice do enakosti in svobode so individualne pravice, ker jih zahtevajo in nosijo zgolj posamezniki. Kljub temu je odpravljanje prisile (svoboda) in diskriminacije (enakost) vedno kolektiven proces, ki je mogoč zgolj, če posamezniki združijo moči proti zatiranju, družbeni hierarhiji in neenakosti. Enakosti in svobode torej ni mogoče razdeliti med ljudi, temveč zgolj osvojiti (Balibar, 2004: 474–477). Čeprav boj za *egaliberte* ustvari solidarnost, »ne ustvari nikakršne skupnosti«, temveč teži k temu, da jo spremeni, zato je neposredno univerzalističen (Balibar, 2004: 479). Ideja UTD po mnenju številnih avtorjev izhaja iz republikanske politične teorije, saj je rezultat ideje svobode, ki potrebuje določena materialna sredstva, ki bi omogočala družbenoekonomsko neodvisnost in prosto izbiro posameznikov (Mulvale, 2008: 14). Zato lahko UTD mislimo kot mehanizem zagotavljanja *egaliberte*.

Valerija Korošec (2010: 20) navaja primer otrok, ki niso davkoplačevalci, a so vseeno upravičeni do socialnih pravic in s tem tudi do UTD zgolj zato, ker so se rodili na nekem nacionalnem teritoriju. Desetletni cenzus preseneča tudi zato, ker predlog utemeljuje pravico do UTD kot univerzalno pravico posameznika do življenja. Ali migrantskim delavcem prvih deset let ne pripada pravica do eksistence? Predlog namreč predvideva, da bi do UTD morali biti upravičeni tisti, ki imajo status državljana ali prebivalca s stalnim prebivališčem, še zlasti če bi se UTD financiral iz ekoloških davčnih virov, ki izhajajo iz skupnih naravnih virov, kot so ozemlje, zrak, voda in naravna bogastva, tj. skupna »naravna lastnina«, ki je po navadi zamejena z državnimi mejami (Korošec, 2010: 21). Ali je t. i. skupna »naravna lastnina« resnično nacionalna? Je vprašanje globalnega onesnaževanja zgolj nacionalna problematika? Predlog poudarja tudi duhovni argument, da je dolžnost Slovenije zagotoviti obstoj svojim državljanom, ker se mora tudi sama za svoj obstoj zahvaliti prav njim (Korošec, 2010: 21). Če ta argument drži, potem pravica do UTD pripada tudi migrantom, saj pomenijo približno desetino slovenske delovne sile, kar ob upoštevanju dejstva, da slovenska nacionalna ekonomija ne more normalno delovati brez migrantske delovne sile, ni zanemarljiv podatek. Zanimivo je, da noben od treh izbranih primerov ne problematizira izključenosti migrantov do pravice UTD, kar kaže na to, da so trenutne razprave o UTD zamejene s konstruktom nacionalnega državljanstva.

⁵ Poleg idealne univerzalnosti omenja tudi realno in fiktivno univerzalnost ter tako daje univerzalnemu trojni pomen (glej Balibar, 2004: 481).

⁶ *Egaliberte* izhaja iz starorimske formacije *aequa libertas*. Hannah Arendt govori o »pravici do pravice«, ki je *pravica do politike* v širšem pomenu. Kot pravi, so delavska gibanja na začetku videti kot zahteva po univerzalni pravici do politike, kot ponovno rojstvo *egaliberte* (Balibar, 2004: 475, 477–478).

Od ekskluzivističnih praks socialne države k neoliberalnemu UTD

Ker socialna država svojo pomoč pogojuje, prejemnike pomoči sili v odnose podrejanja in odvisnosti, s čimer pripomore h krepitvi začaranega kroga revščine. Mehanizem UTD v nasprotju z obstoječo socialno državo posameznika ne stigmatizira, saj pravice do UTD ne pogojuje. Ker se zagovorniki zavedajo tega potenciala, UTD največkrat utemeljujejo skozi kritiko delovanja obstoječe socialne države ali pa ga interpretirajo kot novo, postmoderno obliko socialne države. Kot pravi Valerija Korošec (2010: 13, 15), je moderna socialna država kreirana za blaženje socialnih stisk, ki so posledica fordističnega načina proizvodnje; ker je v postindustrijskih razmerah socialna država še vedno vezana na industrijsko družbo, se kaže potreba po transformaciji moderne socialne države v postmoderno, v obliki UTD. Marcuse (2002: 52) je že v sedemdesetih zapisal: »Država blaginje je država nesvobode, ker je njena celotna administracija sistematična restrikcija.« Da je ta trditev veljavna tudi danes, bi se verjetno strinjala tudi Vesna Leskovšek, ki omenja zgolj nekatere od izključujočih praks socialne države. Prvič, socialni uslužbenci lahko na podlagi subjektivne ocene zunanjega videza prosilca presojujejo o tem, ali je prosilec (ne)upravičen do socialne pomoči. Drugič, socialna država izvaja skoraj popolno kontrolo nad prosilci pomoči prek baz podatkov. Čeprav ima gospodarski kriminal veliko hujše posledice, kot je oškodovanje države za 2880 evrov na leto, baze za tovrstne prestopnike ne obstajajo. Tretjič, posameznik lahko prejema socialno pomoč zgolj dokler je priden in popolnoma podrejen. Mentaliteta države pri delitvi socialnih prispevkov je namreč naslednja. Prvič, tako v kapitalizmu kot tudi v socializmu so do socialnih prispevkov upravičeni zgolj tisti, ki so zaposleni ali »upravičeno« brezposelni, pri čemer mora nekdo, ki je v delovnem razmerju, imeti vselej več kot nekdo, ki je brezposeln. Drugič, kdor se na delovnem mestu upre, je lahko odpuščen, s čimer izgubi pravico do socialne pomoči. S tovrstno politiko država sili delavca v odnos čim večje podrejenosti svojemu delodajalcu. Kdor prejema socialno pomoč, mora biti pripravljen delati tudi za evro plačila na teden, tudi pri zasebnih delodajalcih (Državni Svet RS, 2010). Kot pravi Lazzarato (2004: 191), se v zahodnih družbah nadzora nadzor izvaja tudi z upravljanjem življenja skozi socialno državo. Iz zgoraj omenjenih primerov ni težko razbrati odnosa simbioze med državo in kapitalom. Delovanje socialne države v tem kontekstu lahko razumemo kot mehanizem nadzora delavcev, medtem ko državo razumemo kot politično diktaturo kapitala. Tudi Negri in Hardt (1999: 79) trdita, da je država kolektivni kapitalist. »S tem ko se predmet kapitalističnega nadzora stopnjuje razliva prek meja tovarne na področje obče družbene produkcije, ko se delavci organizirajo na bolj političen način in napadejo državo, ekonomska domena kapitala in politična domena države čedalje bolj sovpadata. Dva sistema se morata združiti, da bi oblikovala socialno državo« (Kurnik, 2009: 655).

V primeru vpeljave UTD bi lahko nekatere socialne transferje celo odpravili, kar v svojem predlogu omenja tudi Valerija Korošec (2010: 37). Takšen ukrep bi lahko utemeljevali zgolj na argumentu nedotakljivosti ali celo krepitvi že obstoječih pravic, ki ga lahko praktično ponazorimo na primeru otrok in upokojencev. Prvič, če otroci prejemajo (delni) UTD, ki je višji od trenutnega otroškega dodatka, je nerealno pričakovati nadaljnje izplačevanje slednjega. Drugič, če bi uvedli zadosten UTD, bi lahko odpravili t. i. državne pokojnine, s čimer ne bi kršili pravic upokojencev, saj bi takšna odločitev verjetno izboljšala njihov življenjski standard. Še več, če bi si privoščili dovolj visok UTD, ki bi omogočal dostojno življenje vsakogar, pa bi lahko razmišljali celo o odpravi starostne meje za upokojitev. Med zagovorniki ideje UTD obstaja soglasje, da vseh socialnih transferjev ne moremo odpraviti, medtem ko je odprava ali zmanjševanje

nekaterih obstoječih socialnih transferjev dopustno (Državni Svet RS, 2010), če takšni ukrepi ne ogrožajo že obstoječih pravic posameznika. Zgoraj omenjeni kompromisi so sprejemljivi, če so rezultat širšega družbenega dogovora in niso v škodo katerikoli družbeni skupini ali posamezniku. V tem kontekstu je treba UTD misliti kot pravico in ne kot dohodek. V zadnjem času pa je v slovenskem prostoru zaslediti številna utemeljevanja UTD, iz katerih je mogoče razbrati neoliberalne težnje, ki lahko negativno vplivajo na nadaljnjo razpravo in razumevanje te ideje. Zato v nadaljevanju navajam nekaj tovrstnih primerov.

Po Predlogu UTD v Sloveniji je ena izmed prednosti sistema UTD ta, da delodajalce odveže od odgovornosti za eksistenco delavcev, kajti »pritiski na delodajalce v smislu »socialnih kriterijev« bi bili v tem pogledu zmanjšani«. »Delodajalci ne bi bili več zavezani plačevati bolniških nadomestil za prve tri dni bolniške«, kajti »bolniške sploh ne bi bilo več«. Družba UTD bi podjetjem omogočila najem eksistencialnega strahu osvobojenega kreativnega in optimističnega delavca in s tem ponujala najbolj edinstveno delovno silo na svetu. Delno sicer drži, da bi se delodajalci soočili z delavci, ki imajo zagotovljeno socialno varnost in bi se zato morali izkazati v smislu spoštovanja zaposlenih, dostojnih plač in urejenih delovnih razmer (Korošec, 2010: 42–43), vendar vprašanje ostaja, kakšno pogajalsko moč ponuja delavcu UTD v višini 250 evrov. Če je namen UTD, »da delodajalce »odveže« odgovornosti za eksistenco delavcev« (Korošec, 2010: 42), potem lahko podjetja razbremenijo izplačevanja plač in drugih obveznosti do delavca. Seveda bi bila država v tem primeru veliko bolj motivirana za nadzor delodajalcev pri izpolnjevanju svojih dolžnosti. Tudi Valerija Korošec (2010: 43) priznava, da obstaja možnost, da bi takšen UTD pomagal pri ohranitvi nizko produktivnih delovnih mest. Njen predlog naj bi bil boljši od obstoječega sistema socialne države tudi zaradi pocenitve države (Korošec, 2010: 52, 55). Pri tem je poudarjen argument preprostosti sistema UTD, ki omogoča državno varčevanje pri administriranju socialne države, kar naj ne bi pomenilo odpuščanja ljudi, temveč reformo polnega in fiksnega delovnega časa ter spremembo kulture dela (Korošec, 2010: 32, 50), s čimer bi socialne delavke in delavci lahko bolj kakovostno opravljali svoje delo. Avtorica drugod to preprostost UTD interpretira tudi kot možnost varčevanja na račun delovne sile, ki je zaposlena v administraciji in ki skrbi za socialno varnost državljanov. Po mnenju nekaterih zagovornikov je UTD dober, ker ne zahteva redistribucije od bogatih k revnim, saj ni pogojen z višjo obdavčitvijo bogatejših, in ker nikomur ne daje več, kot daje zdaj. UTD je učinkovit, ker omogoča, da »odrežemo administracijo«, medtem ko dosega skoraj identične rešitve kot obstoječi sistem in tako ne prinaša bistvenih sprememb. Namenjen naj bi bil predvsem eksistenci zaposlenih in ne brezposelnih. Nekdanji varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek meni, da obstaja t. i. »pravi«, »osnovni«, »najbolj radikalni« UTD, ki ga prejemaajo vsi ne glede na dohodek in lastnino, pri čemer je treba odpraviti vse državne izdatke, ki so namenjeni izobraževanju, etc. (TV Slovenija, 2010). Tovrstna ideologija se ne manifestira zgolj skozi diskurz v debatah o ideji UTD, temveč jo je mogoče detektirati tudi znotraj širših razprav o trenutnem družbeno-ekonomskem stanju.

O ekonomskem utemeljevanju UTD

Ideja UTD je pogosto opredeljena kot utopična ideja, ki je primerna le za akademske kroge in za katero v realnosti ni prostora. Predpostavka utopičnosti se v slovenskem kontekstu običajno utemeljuje s preprostim, vendar povsem zgrešenim izračunom nasprotnikov takole: če dva milijona stalnih rezidentov prejema UTD v višini 250 evrov na mesec, to državo stane šest milijard

evrov na leto oziroma 60 odstotkov državnih prihodkov, medtem ko celoten proračun Republike Slovenije znaša deset milijard na leto (TV Slovenija, 2010). Med posvetom v državnem svetu so bile predstavljene nekatere različice UTD za Slovenijo v višini med 200 in 300 evri (Državni svet RS, 2010).⁷ Zanimivo je, da do zdaj še noben slovenski avtor ni predstavil konkretnega predloga, ki bi dejansko zagotavljal eksistenčno varnost posameznika, recimo v višini 500 evrov, če odmislimo zgoraj omenjeno obljubo finančnega ministra Križaniča. Podobno kot Mencinger (2009), ki ocenjuje, da bi se z UTD v višini 200 evrov mesečno delež slovenskih javnih izdatkov povečal na skandinavsko raven, tudi Veljko Rus in Janez Šušteršič trdita, da bi bil tako visok UTD povsem primeren za Slovenijo. Slednji ocenjuje, da bi UTD v višini 200 evrov stal 10 odstotkov BDP, medtem ko bi UTD v višini 500 evrov pomenil kar četrtno BDP, zaradi česar naj bi bila Križaničeva obljuba povsem nerealna (POP TV, 2009; Rus, 2009). Boltin ocenjuje, da v Sloveniji ni smiselno uvajati UTD, ki bi bil nižji od 100 evrov, pri čemer dodaja, da bi težko na hitro uvedli UTD višji od 150 evrov na mesec (Boltin, 2008). Tudi Valerija Korošec v svojem predlogu prevzame izhodišče Veljka Rusa, da bi UTD moral znašati tretjino povprečne plače in polovico minimalne plače. Po tej logiki izhodiščno razmerje med UTD, minimalno plačo in povprečno plačo znaša 1: 2: 3 (Korošec, 2010: 25). Namen tako zastavljenega razmerja je poskusiti motivirati delovno silo, čeprav je prostih zaposlitev na trgu dela bistveno premalo in ne nasprotno (glej Offe, 2008). Predlog predvideva tudi uvedbo obveznih, formalnih izobraževalnih ter prostovoljnih, neformalnih aktivacijskih vavčerjev, ker naj bi ta inovacija spodbujala prostovoljno dejavnost ljudi (Korošec, 2010: 33–34, 36). Ta mehanizem je v partnerstvu z UTD nesmiseln in napačen iz treh razlogov. Prvič, denarna distribucija v obliki UTD je bolj praktična, ker je denar univerzalno menjalno sredstvo (glej tudi Lazzarato, 2004: 195–197). Posameznik mora imeti možnost, da svobodno določi prioritete oziroma namen porabe UTD, ki mu pripada, kajti nekdo, ki trpi lakoto, je težko dejaven. Drugič, zgrešena je predpostavka, da posamezniki brez prisile mehanizma obveznih vavčerjev niso željni prostovoljnih aktivnosti. Tretjič, vavčer ni povsem kompatibilen z logiko enostavnosti in brezpogojnosti UTD.

Predlog UTD v Sloveniji, za razliko od interpretacij Mencingerja in Šušteršiča, zelo dobro ponazori logiko prištevanja UTD k drugim dohodkom, kar je ključno tudi za osnovno razumevanje upravičenosti posameznika do UTD. Ker UTD ni odvisen od drugih dohodkov (plača, pokojnine, invalidnine itd.), predlog na preprost in vsakomur razumljiv način pokaže, da uvedba UTD za zaposlene in upokojujence ne prinaša nikakršnih razlik v višini končnih mesečnih prejemkov (Korošec, 2010: 25). Za zaposlene je razlika predvsem v občutku varnosti, ki ga daje brezpogojen, garantiran dohodek. Če je cilj UTD učinkovito reševanje vprašanja neenakosti, je njegova višina vsekakor izjemno relevantna tematika. Brezpogojnost je bistvena razsežnost UTD, ki nima neposredne korelacije z višino prejetega zneska in se po navadi zreducira na problematiko kršenja načela vzajemnosti. Kot sem že omenil, je treba UTD misliti kot pravico in ne zgolj kot dohodek. Če implementiramo specifično različico UTD, ta politika ne sme škodovati pravicam kogarkoli. S tega vidika UTD, ki ga je predlagala Valerija Korošec in ki bi nadomestil 16 socialnih in pokojninskih prejemkov (Korošec, 2010: 37), ni sporen. Prav tako ni sporno financiranje iz prispevkov in proračuna, z odpravo prispevka za zavarovanje za brezposelnost in materinstvo, splošne davčne olajšave in olajšave za vzdrževane otroke (Korošec, 2010: 46), vendar zgolj do točke, ko te odprave ne najedajo že pridobljenih pravic. Predlog izhaja tudi iz prepričanja, da je plača dohodek iz dela, kjer »ceno dela« določajo trg in razmere v gospodarstvu (Korošec, 2010: 27). Čeprav trditev deloma drži, pogosto pozabimo, da je človek

tisti, ki bi moral diktirati trgu in ne bi smel slepo privoliti v logiko (izrabljene fraze) »nevidne roke« trga (glej Smith, 2008).

Če si dovolimo pravice podrežati trgu, ali bi potemtakem tudi določitev višine UTD prepustili trgu? Tudi Koroščeva opozarja, da je višino eksistenčnega minimuma nedopustno prilagajati trgu dela. Če želimo zagotoviti eksistenčno varnost vsakega posameznika, je potreben UTD v višini eksistenčnih stroškov. Če torej želimo zmanjšati revščino, moramo višino UTD vezati na prag revščine (Korošec, 2010: 22, 28). Maurizio Lazzarato opozarja, da je tudi denar »sila izbire, vrednotenja in smeri investicij« in da je finančno vrednotenje »rezultat logike prepričanja in ne enostavnih objektivnih in neosebnihih tržnih mehanizmov«. Prepričanje moramo razumeti kot »obliko interakcije in prilščanja možganov«, kajti »trg ne obstaja, temveč je prej identificiran kot zavzetje ali konstitucija javnosti, strank«. Tudi denar je, kakor jezik, storitev oziroma produkt. »V družbah nadzora denar pomeni kolonizacijo moči virtualnosti s strani kapitalistov.« Ravno izmenjava med virtualnim in dejanskim omogoča denar. »Ko se bogastvo izraža v denarju, njegova moč delovanja postane virtualna in se množi.« Zato se zdi, da je UTD »edini način, kako denarju vrniti njegovo virtualnost, ki je prilščena s strani kapitalistov. V kapitalistični ekonomiji je virtualnost denarja podrejena kapitalistični valorizaciji«, zato je omejena. Le s pomočjo UTD lahko virtualna moč denarja deluje v družbenem sodelovanju (Lazzarato, 2004: 195–197).

Čeprav se Valerija Korošec zaveda nujnosti vezave višine UTD na prag revščine, se ena osrednjih kritik njenega predloga nanaša na vprašanje, kaj sploh lahko dosežemo z UTD v višini 300 oziroma 250 evrov. Predlog, ki se zgleduje po modelu Van Parijsa, namreč promovira delni UTD in podpira najvišji mogoči dohodek te vrste (Korošec, 2010: 23). Zagovornike ideje UTD lahko površno razdelimo v dve skupini – radikalne in zmerne. Prvi promovirajo uvedbo UTD, ki bo vsakemu posamezniku zagotavljal osnovno preživetje, medtem ko prevladuje, kot pravi Tanja Rener, logika gradualizma zmernih zagovornikov – MAYA⁸ –, ki pravi, da je smiselno uvajati trenutno najboljši mogoči UTD (Državni svet RS, 2010). Kako definirati najvišji »mogoči« UTD? Če trenutno ni mogoče doseči polnega UTD, kdaj ga bo potemtakem mogoče doseči? André Gorz (1999: 81–83) preferira zadostni UTD pred nezadostnim, saj je slednji neoliberalen, ker skozi spodbujanje prekernosti bremeni delavce in ne omogoča multiaktivnega življenja. Zadosten UTD, ki temelji na nasprotni logiki, prejemnikov ne sili k zaposlitvi, temveč jih osvobodi pritiska trga dela. Strinjam se z Gorzem in trdim, da je radikalnejši pristop primernejši.

Kritiki pogosto opozarjajo, da kriza ni pravi čas za uvedbo UTD, saj je to tvegano početje, ki lahko ogrozi javne sisteme socialne države (TV Slovenija, 2010). Z gotovostjo lahko trdimo, da je tudi ohranjanje statusa quo tvegano početje, medtem ko so sistemi socialne države ogroženi že dlje časa. Ko Kurnik pravi, »delo je materialna baza konstitucije zgolj, če je lahko formalizirano v obliki abstraktnega dela«, izhaja iz Negrija, ki trdi, da je abstraktno delo edino delo, ki je priznано kot vir prava in konstitucije. Zagovarja tezo, da je neoliberalizem, ki promovira šibko državo in krizo države blaginje, izgnal delo iz konstitucije. Zaradi transformacije živega dela zdajšnjo krizo razume kot krizo materialne in formalne vladavine (Kurnik, 2009: 653–657). Finančna globalizacija je namreč posledica transformacije dela in proizvodnje. »Finančni trgi so izraz novega načina proizvodnje in menjave bogastva, finančni kapital je oblika zavzetja nove kvalitete dela, razumljenega v najširšem pomenu kot vira proizvodnje družbenega bogastva« (Kurnik, 2009: 659, 662–663). Ker ima kapital težave z udomačitvijo družbenega dela, dobimo »paradoksalen položaj, v katerem je nova baza družbenega bogastva v obliki družbenega dela podrejena bornirani stari bazi, ki temelji na odtujitvi delovnega časa in izkoriščanju

neposrednega individualnega dela«. Posledica tega paradoksa je vzpostavitev postfordističnega dela, ki ga spremljajo številne oblike prekernosti (Kurnik, 2009: 660). Alternativa, kot opozarja, »zato ne more biti vrnitev v obliko industrijske demokracije, ki je nastala v času državne blaginje, temveč je lahko zgolj nova oblika demokracije kot participacije novega subjekta proizvodnje družbenega bogastva« (Kurnik, 2009: 668).

Čeprav Predlog UTD v Sloveniji poleg financiranja iz prispevkov in proračuna navaja tudi druge potencialne načine financiranja, kot so Tobinov davek, ekološki davki, družbene rente itd., še vedno ostaja ujet v miselnost zdajšnje ekonomske paradigme, saj poudarja vprašanje zadostnosti sredstev v času gospodarske krize, ko brezposelnost skokovito narašča, čeprav je »zelo verjetno, da sistem UTD ne samo, da ne bi povečeval državnega primanjkljaja, ampak bi ga celo zmanjševal« (Korošec, 2010: 47–48). Osrednji argument predloga Valerije Korošec je, da je Slovenija zmožna uvesti UTD v višini 300 evrov, pri čemer bodo prihodki in odhodki izravnani, kar bi imelo »nevtralen učinek na javne finance« (Korošec, 2010: 28) – tj. argument ničelne vsote. Negativni javnofinančni učinek bi se tako lahko pokazal samo zaradi posameznikov, ki so iz dozdanjše »socialnovarstvene mreže« izpadli, ker jih je družba pustila na cedilu. »V sistemu UTD bi moral obstajati tudi mehanizem valorizacije, ki ne bi samo ohranjal vrednost UTD, temveč bi UTD usklajeval z vsakoletno rastjo BDP, da bi bili vsi prebivalci deležni rasti družbenega bogastva« (Korošec, 2010: 29). Če prilagajanje višine eksistenčnega minimuma trgu dela ni sprejemljivo (glej Korošec, 2010: 28), zakaj bi višino UTD usklajevali z višino BDP? Predlogom UTD se očita tudi, da ne rešujejo problema ustvarjanja denarja in da je zato treba ustvariti nove vire, če želimo podeliti UTD (TV Slovenija, 2010). Tovrstna postavka je problematična in odpira vprašanje dela v konstituciji sodobne družbe, ki ga bomo obravnavali v nadaljevanju. Ker zagovorniki najpogosteje izhajajo iz predpostavke o nedotakljivosti in posledično nadaljnji neenakomerni distribuciji BDP, ne preseneča, da predlagajo zgolj specifične modele delnega, nezadostnega UTD, ki ne gredo onkraj ideologije BDP, čeprav poudarjajo potrebo po alternativnem razumevanju družbene produkcije in nesmiselnost konstrukta polne zaposlenosti.

Da je cilj polne zaposlitve nerealističen, ker ekonomije niso zmožne absorbirati celotne delovne sile, opozarja tudi Claus Offe, ki trdi, da je polna zaposlitev realistična zgolj pod normativno nesprijemljivimi pogoji (npr. prisilno delo, revni zaposleni, neodgovorno potrošništvo itd.) ali prek institucionalnih sprememb, ki so nerealistične. Tržno-liberalna teorija kot prevladujoča doktrina narekuje fiskalno, monetarno in ekonomsko politiko, ki naj bi vplivala na višjo gospodarsko rast in posledično višjo zaposlenost. Slednja naj bi dokončno rešila problem distribucije in tako zagotovila pravično delitev družbenega produkta med vso populacijo. Vendar praksa kaže, da neodvisna spremenljivka »fiskalna, monetarna in ekonomska politika« ne dosega zadostne vrednosti. Kljub temu še vedno vztrajamo pri patološkem učnem procesu, ki se manifestira v fiskalnih in monetarnih politikah, ki so čedalje bolj naklonjene investicijam, ter posledično v čedalje bolj rigoroznih krčenjih socialnih in delavskih tržnih politik. Edina rešitev, ki so jo ponujali ekonomisti in politiki, je bila še hitrejša gospodarska rast, vendar brezposelnost kljub temu ni upadla. Cilj UTD družbe vsekakor ni polna zaposlenost, saj UTD posamezniku omogoča možnost izhoda, s čimer postane brezposelnost individualno in kolektivno sprejemljivejša (Offe, 2008: 3, 21–23). Ker je v družbi UTD zmanjšanje ponudbe dela tolerirano, usiha tudi želja po polni zaposlenosti.

Strinjam se s Tanjo Renner, ki zagovarja stališče, da je treba izvedljivost UTD najprej misliti in šele nato računati, kajti UTD je predvsem politično in ne zgolj ekonomsko vprašanje, je predvsem vprašanje etičnih in političnih prioritet in ne toliko gospodarskih (z)možnosti. Če privolim

zgolj v »diskurz izvedljivosti«, potem privolimo v ekonomske parametre neoliberalne ideologije. Politična volja za uvedbo UTD sicer obstaja, vendar v politično šibkejšem delu družbenega spektra. Treba bo spremeniti etično, kulturno in politično hegemonijo, česar konvencionalna zmerna politika noče ali ni zmožna storiti, saj podpira dominantni ekonomski sistem, ki ga bolj kakor kritike ogroža, kot pravi Renerjeva, »mišljenje alternativ«. Ker lahko kategorije, kakršna je UTD, radikalno transformirajo nam znano realnost, jih težko mislimo. UTD namreč spodkopava naš sistem vrednot, ki med drugim temelji na centralnosti (specifične oblike) dela. Tudi Koroščeva ocenjuje, da je UTD predvsem vprašanje družbene in politične akcije, zato ostaja odprto vprašanje, kdo in kako bo sprožil zahtevo po UTD (Državni svet RS, 2010). V primeru odsotnosti politične volje predvideva uvedbo UTD skozi referendum (Korošec, 2010: 21), kar je seveda ena izmed realnih opcij. S tem ko upošteva zgolj možnost uvedbe UTD skozi tako formalen postopek, kot je referendum, podcenjuje možnost neformalnih oblik politične participacije, kot so družbena gibanja oziroma boji z jasno zahtevo po UTD. Pravico do UTD je namreč treba zahtevati ali si jo izboriti, če je to potrebno, medtem ko je ekonomsko utemeljevanje te pravice sicer relevantno, vendar sekundarnega pomena. Zavedanje o UTD kot prvovrstnem političnem vprašanju med zagovorniki ideje nedvomno obstaja. Kljub temu se znotraj razprav o UTD vsa problematika zreducira na vprašanje finančne izvedljivosti oziroma ekonomske vzdržnosti, ki ga po navadi problematizirajo nasprotniki ideje UTD.

O delu in produkciji

V razpravah o UTD je še zlasti problematično razumevanje koncepta dela v konstituciji sodobne družbe, zato je temu vprašanju vredno nameniti dodatno pozornost. Nasprotniki in skeptiki pogosto izhajajo iz predpostavke, da je UTD dohodek, ki pripada tudi tistim, ki ne delajo in ne znajo ničesar, zato se je bolje zatekati k zaposlitvenim programom, saj je v postmoderni družbi neznansko veliko dela, ki ga je treba opraviti (TV Slovenija, 2010). Tovrstne trditve so seveda zmotne, saj je na trgu dela čedalje manj prostih delovnih mest – kot jih razumemo danes – in ne nasprotno, kar dokazuje tudi čedalje višja stopnja brezposelnosti. Hkrati si lahko zastavimo vprašanje, ali resnično obstaja posameznik, ki ne dela oziroma ne zna ničesar? Čeprav se zagovorniki zavedajo pomena širšega razumevanja koncepta dela, je tovrstno utemeljevanje ideje UTD močno zapostavljeno – da družbeno bogastvo produciramo tudi takrat, ko nismo v zaposlitvenem razmerju (glej Gorz, 1999; Virno, 2003; Lazzarato, 2004). Nasprotniki pogosto poudarjajo, da v družbi ni pomemben zgolj zaslužek, saj ima zaposlitev tudi pozitivne posledice, kot so dostojanstvo, potrdilo o pomembnosti itd. (TV Slovenija, 2010). Trditev, da izključitev s trga dela stigmatizira posameznika, nedvomno drži. Hkrati pa moramo upoštevati, da je takšen odnos posameznika do zaposlitve najprej posledica ideologije dela (glej Anthony, 1977), ki ne tolerira prostovoljne zavrnitve plačanega dela. Vsak posameznik bi namreč moral imeti priložnost, da svobodno odloča o tem, katero delo je dostojno in mu daje občutek pomembnosti. Četudi koncept dela razumemo v najožjem pomenu – kot plačano zaposlitev – in bi UTD presegal raven preživetja, morda ne bi bilo slabo, kot pravi Mencinger, če bi nekateri posamezniki delo zamenjali z brezdeljem, saj bi tako zmanjšali čezmerno ponudbo dela. S tem odpre vprašanje dejanske koristnosti nekaterih vrst dela oziroma problematiko podcenjevanja pomena smiselnega dela – kakšna je torej razlika med vrhunskim nogometašem, katerega delo je družbeno izjemno cenjeno in odlično plačano, ter surfarjem Van Parijsa, ki je družbeno problematičen, ker

naj bi kršil načelo recipročnosti? Tudi zaposleni v javnem sektorju so – še zlasti med gospodarsko krizo – obravnavani kot breme za gospodarstvo. Ali je javni uslužbenec resnično manj koristen od finančnika (Državni svet RS, 2010)? Ker je znanje znotraj postfordistične produkcije glavna produkcijska sila, moramo upoštevati tudi vprašanje (ne)uporabnosti znanja. Kot pravi Bertrand Russell, je v zadnjem stoletju človek čedalje pogosteje izpraševal vrednost t. i. »neuporabnega« znanja in čedalje pogosteje sledil utilitarističnemu prepričanju, da je vredno obvladati zgolj tisto znanje, ki ga je mogoče aplicirati na del ekonomskega življenja skupnosti – da znanje ni sredstvo ustvarjanja širokega in humanega pogleda na življenje, ampak zgolj sestavina v tehnični veščini. Zato predvideva, da bi se nekatere najhujše značilnosti modernega sveta izboljšale, če bi obvladali znanje, ki ne pripomore k tehnološki učinkovitosti (Russell, 2002: 18–21). Po Russellu je namreč človekova narava, podobno kot pri Hobbesu, nevzgojena in posledično kruta, zato verjame, da kultura daje človeku manj škodljive oblike moči. Znanje namreč oblikuje značaj človekove misli in želja, zato ga je treba uporabiti na način, ki je družbeno koristen. Verjetno najpomembnejša prednost »neuporabnega« znanja je, da spodbuja preudaren mentalni ustroj – posameznik tako išče užitek raje v misli kot v delovanju in se obvaruje pred nespametnostjo in čezmerno ljubeznijo do moči (Russell, 2002: 23–24). Čeprav lahko oporekamo izrazito enoznačnemu razumevanju delovanja, so Russellove ugotovitve o (ne)uporabnosti »neuporabnega« znanja aktualne tudi v sodobnih, postindustrijskih družbah.

Leta 1932 je Russell v eseju *In Praise of Idleness* zagovarjal stališče, da je v modernem svetu storjena velikanska škoda zaradi prepričanja, da je delo krepostno in da »pot k zadovoljstvu in blaginji leži v organiziranem zmanjšanju dela«. S tem ko opozori na sistemsko samoumevnost zaželenosti dela (Russell, 2002: 1, 3–4), poudari problematiko ideologije dela, ki je nedvomno relevantna, čeprav morda v čedalje manjši meri, tudi danes. Kot pravi, »moralnost dela je moralnost sužnjev in moderni svet ne potrebuje suženjstva (...). Pojmovanje dolžnosti, zgodovinsko gledano, je bilo sredstvo, ki so ga uporabili imetniki moči, da bi prepričali druge, da raje živijo za interese svojih gospodarjev kot za svoje lastne«. Zato povečuje brezdjelje, ki bi ga bilo mogoče distribuirati z modernimi tehnikami. Prepričan je, da »preveč razmišljamo o produkciji in premalo o potrošnji« (Russell, 2002: 5, 12). Pogosto namreč pozabimo, da »kar človek zasluži, običajno potroši in s trošenjem ustvarja zaposlitev«, zato nikomur ne jemlje. »Pravi podlež, iz tega zornega kota, je človek, ki varčuje«, saj s tem ne zagotavlja delovnih mest (Russell, 2002: 2). Ker je veliko ljudi popolnoma nedejavnih in so drugi preobremenjeni z delom – tisti, ki imajo zaposlitev delajo preveč, medtem ko brezposelni stradajo –, predlaga štiriurni delovnik. Takšen predlog je v dejanskem svetu izprijen, saj je bila ideja pravice revnih do brezdelja vedno šokantna za bogate, medtem ko podedovanje bogastva ni problematično (Russell, 2002: 6–7). Ker aktivno energijo porabimo za delo, bi bili aktivnejši, če bi imeli več prostega časa. Vsi ljudje, prav tako kot otroci, imajo potrebo po igri, po aktivnostih, ki niso povezane z delom in nimajo nobenega namena onkraj sedanjega užitka. Zato Russell opozarja, da »ni razloga, da bi še naprej bili neumni za vedno« (Russell, 2002: 13, 15, 22). Čeprav moramo Russellovo postavko o brezdelju jemati z rezervo, kajti v postfordizmu kvalitativna razlika med časom dela in časom nedela izginja (glej Virno, 2003: 89–90), dosedanja praksa kaže, da to »neumnost« ohranjamo tudi v prehajanju v čas postmoderne kapitalistične proizvodnje.

Predlog Valerije Korošec poudarja tudi problematiko tehnološkega napredka, ki ga ni mogoče zavirati, zato se mu je treba prilagoditi. Najbolj težavna posledica tehnološkega razvoja je namreč postavka *jobless growth* – gospodarska rast, ki je ne spremlja rast števila delovnih mest –, ki je bila obče sprejeta že v devetdesetih. S tem ko se nenehno zmanjšuje število rednih služb,

kot so definirane v 20. stoletju (osemurna zaposlitev za nedoločen čas), smo priča čedalje bolj intenzivnemu spopadu med tehnologijami in delovno silo, čeprav tehnologija prvič v zgodovini človeštva omogoča preživetje čedalje večjega števila ljudi s čedalje manj človeškega dela. Zato Veljko Rus (1990) govori o enotretjinski, Ulrich Beck pa o dvetretjinski družbi – zgolj tolikšen odstotek ljudi naj bi imelo družbeno cenjeno in plačano produktivno delo. Zato oba potencialno rešitev vidita v ideji UTD (Korošec, 2010: 12–13). Veljavnost teze o nadomeščanju delovnih mest s tehnologijo odlično prikaže Jeremy Rifkin (2007) v knjigi *Konec dela*, v kateri napoveduje zaton družbe plačane zaposlitve in posledično rojstvo posttržne dobe skozi krepitev tretjega, neprofitnega sektorja; razcvet različnih oblik družbeno koristnega, skupnostnega dela (primerjaj z Gorz, 1999), za opravljanje katerega bomo prejeli t. i. socialno plačo oziroma UTD (glej Rifkin, 2007: 387–398). Rifkinova napoved o zmanjševanju števila rednih zaposlitev v korist tehnologije je že del naše stvarnosti. Februarja 2011 je bilo na Zavodu RS za zaposlovanje registriranih 115.608 brezposelnih oseb (Zavod RS za zaposlovanje, 2011). Ta številka, ki še naprej raste, ne vključuje neregistriranih brezposelnih (zavod za zaposlovanje jih po določenem časovnem obdobju izbriše iz svojih evidenc, zato niso upravičeni do socialnih prejemkov), prikritih brezposelnih (npr. posamezniki, ki se poslužujejo pravic iz naslova študentskega statusa, ker ne morejo vstopiti v zaposlitveno razmerje, a se dejansko ne izobražujejo), čedalje večjega števila t. i. revnih zaposlenih (ki nimajo zagotovljene eksistenčne varnosti, čeprav so polno vključeni na trg dela), ter tistih, ki so zaposleni, vendar ne prejema (redne) plače. Po oceni Valerije Korošec (2010: 38) je bilo leta 2007 neregistriranih 7196 brezposelnih. Goran Lukič ocenjuje, da je danes kar 20 odstotkov upravičencev, tj. 18.000 ljudi, izključenih iz registra socialne pomoči (Državni svet Republike Slovenije, 2010). Skozi tovrstne izključevalne politike socialne države lahko razberemo potrebo po novi družbeni paradigmi, ki ne bo spodbujala *jobless growth* – gospodarske rasti, merjene v BDP, ki naj bi jo spremljala polna zaposlenost –, kot to počne sedanja hegemonna paradigma, temveč bo promovirala družbeno koristno produkcijo, ki ne bo vrednotena skozi kriterij BDP in katere rezultati bodo distribuirani med vse, tudi tiste, ki so »zaposleni v družbi« in ne zgolj v službi ter jih družba do zdaj ni pravično nagradila.

Tudi André Gorz v knjigi *Reclaiming Work: Beyond the Wage-Based Society* opozarja, da kapitalizem ne priznava dohodka, ki ni zaslužen skozi »delo«, tj. zaposlitev. Ker sodobna družbena produkcija zahteva čedalje manj takšnega dela, so tudi distribuirane plače čedalje nižje. Vendar navidezni »manko dela« prikriva resnično problematiko, tj. nezmožnost distribucije bogastva. Zdravilo potemtakem ni kreiranje novih zaposlitev, temveč distribucija tako družbeno proizvedenega bogastva kot tudi družbeno potrebne dela (Gorz, 1999: 72). Gorz – v nasprotju z Johnom Rawlsom, za katerega je delo dobrina, ki mora biti v imenu pravičnosti porazdeljena enakomerno –, delo razume kot aktivnost in ne kot dobrino (Gorz, 1999: 84). Z destrukcijo družbe plačane zaposlitve (*wage-based society*) in konstitucijo družbe onkraj plačanega dela, ki temelji na multiaktivnem življenju, delovni čas preneha biti dominanten družbeni čas. Po Gorzu ta konflikt ni novum, vendar postaja neizogiben in osrednji. Takšen scenarij predvideva politični prelom, ki je enak ideološkemu. S tem ko integriramo delo v multiaktivno življenje, in ne nasprotno, osvobodimo delo od dominacije kapitala. Multiaktivnost v nasprotju s pluriaktivnostjo, ki se nanaša na večjo fleksibilnost in produktivnost dela, prestavi središče gravitacije življenj tako, da ima delo – za ekonomske cilje – stransko vlogo (Gorz, 1999: 73–74). Multiaktivnost zahteva reappropriacijo v obliki skrajšanega delovnega časa. S tem družbo plačanega dela nadomesti multiaktivna, kulturna družba, ki ni zgolj modificirana verzija obstoječe

družbe (Gorz, 1999: 76–78), temveč je bistveno drugačna. Kot pravi Gorz, »plačano delo mora izginiti in z njim kapitalizem« (Gorz, 1999: 77), treba je povečati prostor med družbo in kapitalizmom, s kreiranjem alternativne družbe zunaj aparata moči kapitala in države, v kateri se lahko razvijejo alternativne prakse, kajti »možnost odpravljanja kapitalistične družbe je inherentna evoluciji kapitalistične družbe same« (Gorz, 1999: 79–80). V tem kontekstu vidi tri osrednje poti izhoda – univerzalni temeljni dohodek kot prvi pogoj multiaktivne družbe, redistribucija dela (tj. osvoboditev prostega časa) in vzpostavitev novih političnih skupnosti (glej Gorz, 1999: 80–111). Gorz podobno kot Jeremy Rifkin in Claus Offe napoveduje nadaljnje upadanje števila prostih delovnih mest in rast kolektivnih storitev skozi nedenarne izmenjave oziroma aktivnosti tretjega sektorja, ki bodo poskrbele za potrebe, ki jih tržna ekonomija ne zagotavlja. Ko bodo aktivnosti – umetnostne, športne, politične, filozofske, ekološke, sorodstvene, kooperativne itd. – dostopne vsem kadarkoli, bo »nedelo« postalo delo. Politični cilj je torej eliminirati zaposlitev kot dominantno obliko aktivnosti in jo nadomestiti z osebnimi aktivnostmi. UTD bo plačilo za družbeno delo, ki ne tekmuje več z navadno zaposlitvijo, s čimer razrešimo problem drugorzrednih delavcev. Ker UTD pripomore k moralni, politični in kulturni avtonomiji posameznika, je najboljši instrument za najširšo redistribucijo tako plačanega dela kot neplačanih aktivnosti (Gorz, 1999: 83, 85–86, 88, 91, 93).

Z nematerialno ekonomijo nastane dvojna funkcija delavca – delavec je delovna sila in usmerja delovno silo. Treba je opustiti delovno teorijo vrednosti, saj je proizvedenega čedalje več bogastva s čedalje manj kapitala in dela, posledica tega pa je čedalje nižja plača za čedalje manj delavcev. Kljub temu delovni čas ostaja še vedno osnova za distribucijo bogastva. Kot pravi Gorz, »distribucija sredstev plačila se mora ujemati z obsegom družbeno proizvedenega bogastva in ne z obsegom izvajanega dela«. Jacques Duboin recimo napoveduje bistveno drugačno ekonomijo s političnimi cenami, ki niso odraz cene direktnega dela, ter z novo vrsto denarja, »potrošniškega denarja« (Gorz, 1999: 88–90), ki ga lahko interpretiramo tudi kot UTD. Ker je v postfordizmu *general intellect* glavna produkcijska sila, delo ni merljivo. Zato bo čedalje težje določiti kvantiteto dela, ki jo mora opraviti vsakdo skozi določeno obdobje (Gorz, 1999: 85). Tudi Negri in Hardt opozarjata, da je danes, v nasprotju z obdobjem prevlade klasične teorije vrednosti, vrednost čedalje redkeje razumljena kot merilo konkretnega dela. Možnost merjenja dela progresivno pojema iz dveh razlogov. Prvič zato, ker delo, ki postaja čedalje bolj kvalificirano in kompleksno, ne more biti zreducirano na preproste, izračunljive kvantitete. In drugič, ker je kapital, ki postaja bolj finančno usmerjen in vtisnjen v državne režime, čedalje bolj abstrakten (Negri in Hardt, 1999: 77–78). Dela ni mogoče meriti, ker delovna sila ni več niti zunaj niti znotraj kapitala, kar je paradoks, protislovje postmodernosti. Delovna sila je namreč situirana v neprostoru (*non-place*) glede na kapital. Neprostor je *s-misurato* – nemerljiv in brezmejen – sočasno zunaj in onkraj merila. Zato ni mogoče določiti objektivnega merila produktivnosti delovne sile (Negri in Hardt, 1999: 80, 82–83, 86–87). Četudi ni mogoče meriti nove produktivne realnosti, ker vpliv (*affect*) ni merljiv, mora le-ta biti nadziran. Vpliv, ki poteka od spodaj kot produkt bojev, in njegovi produktivni učinki so v središču postmodernosti (Negri in Hardt, 1999: 84, 87). Negri in Hardt, ki razlikujeta med biti in vplivati (primerjaj z Arendt, 1996), menita, da je »naše družbeno življenje, če ne omenjamo našega produktivnega življenja, preplavljeno z impotenco delovanja, s frustracijo neustvarjanja in s kastracijo naše normalne domišljije« (Negri in Hardt, 1999: 88). Trdita, da so vse dialektike slabe in da celo dialektika od spodaj ni zmožna ponuditi radikalne inovacije, eksplozijo moči delovanja v vsej njeni radikalnosti. Vpliv lahko razumemo kot moč delovanja, ki je hkrati individualna in uni-

verzalna. Nič nima z uporabno vrednostjo, ker ni merilo, temveč je moč. Lahko ga definiramo tudi kot moč transformacije, moč prilaščanja in ekspanzivno moč oziroma moč svobode (Negri in Hardt, 1999: 85–86).

Medtem ko Rifkin, Gorz in Offe zgolj pojasnjujejo in kritizirajo obstoječe družbeno-ekonomsko stanje skozi kategorije politične ekonomije, Paolo Virno in Maurizio Lazzarato ponujata radikalnejše interpretacije s poudarkom na občem znanju kot ključni produkcijski sili postfordistične produkcije, ki ni več individualna aktivnost, temveč družbena aktivnost, ki poteka tudi zunaj trga.

Paolo Virno (2003: 33) zagovarja tezo, da je v ozadju sodobne multitudine kriza tridelne členitve človeške izkušnje na delo (*poiesis*), politično delovanje in intelekt (primerjaj z Arendt, 1996). »Delo je organska izmenjava z naravo, proizvodnja novih predmetov, ponavljajoč in predvidljiv proces. Narava čistega intelekta je samotarska in nevidna (...). V nasprotju z delom politično delovanje ne poseže v naravne materiale, temveč v družbene odnose. Politično delovanje je v nasprotju z intelektom javno« in ko deluje na področje, spreminja njegov kontekst. Ta členitev ni več aktualna zaradi hibridizacije politike in dela – postfordistično delo vsrka številne značilnosti političnega delovanja. Virno nasprotno kot Hannah Arendt, ki meni, da politika posnema delo, trdi, da je delo »prevzelo tradicionalne konotacije političnega delovanja«, saj postfordistično delo »uporablja lastnosti in rekvizite, ki so v skladu s stoletno tradicijo pripadali predvsem političnemu delovanju«, kar pojasni krizo politike oziroma depolitiziranost postfordističnega množstva (Virno, 2003: 34–35). Izhaja iz prepričanja, da:

»je vsakdo izmed nas že od nekdaj virtuoz, umetnik izvajalec. Včasih povprečen ali neroden, vendar v vseh pogledih virtuoz. Osnovni model virtuoznosti (...) je dejavnost govorca. Ne dejavnost modrega in veččega govorca, ampak kateregakoli govorca (...). Virtuoznost govorca je prototip in zenit vseh drugih virtuoznosti« (Virno, 2003: 36, 40).

Po Virnu je za virtuozna značilno dvoje. Prvič, njegovo delovanje ima cilj v samem sebi in se ne opredmeti v trajnem delu oziroma izdelku. Drugič, njegovo delovanje potrebuje prisotnost drugega, torej javnost. Ti značilnosti sta medsebojno povezani – virtuoz potrebuje navzočnost občinstva ravno zato, ker ne proizvaja predmeta. Vsako politično delovanje je virtuozno zaradi odsotnosti končnega proizvoda, in nasprotno, vsaka virtuoznost je politična. Kjer je izdelek, je delo in ni virtuoznosti in politike (Virno, 2003: 36–38). Postfordistično delo potemtakem temelji »na produktivni mobilizaciji spoznavnih sposobnosti«, na govoru, ki je brez izdelka (Virno, 2003: 40). Zato produkcijski način ni zgolj posebna ekonomska konfiguracija, ampak tudi kompozicija oblik življenja – družbena, antropološka in etična konstelacija (Virno, 2003: 33). Sodobna proizvodnja je »virtuozna« in posledično politična, zato moramo matrico postfordizma iskati v kulturni industriji. Z rojstvom kulturne industrije, v kateri prevladuje delovanje skozi komunikacijo, virtuoznost postane množično delo. Kot pravi Virno, je kulturna industrija »pripravila paradigmo postfordistične proizvodnje v celoti«. Za kulturne »delavce«, ki ne opravljajo primarnih (kmet) ali sekundarnih (delavec), temveč terciarne in kvartarne dejavnosti, ne obstajajo količinska merila vrednotenja, zaradi česar potrebujejo »lastnosti in sposobnosti političnega tipa«. Zato ni presenetljivo, da političnost dela v kulturni industriji raste. Kot opozarja Virno, to ne pomeni, da ni končnih izdelkov, temveč da je »delovanje živega dela bolj in bolj podobno jezikovno-virtuoznemu delovanju« (Virno, 2003: 41–43). Postfordistično množstvo je potemtakem množstvo virtuozov, ki se poslužujejo političnih vrlin, da bi lahko delali (Virno, 2003: 45). Virtuoznost in političnost tako »nista le značilnosti kulturne industrije, temveč

celotne sodobne družbene proizvodnje«, s čimer politika postane produktivna sila (Virno, 2003: 47–48). Kot pravi Virno, je *general intellect* kot človekova generična sposobnost »obči intelekt družbe, abstraktno mišljenje, ki je steber družbene proizvodnje«. Do politizacije dela pride, »ko mišljenje postane najpomembnejša vzmet produkcije bogastva«. Hibridizacija intelekta, političnega delovanja in dela se zgodi, ko »intelekt kot najpomembnejša produktivna sila postane javen«. »Javnega intelekta ni več mogoče ločiti od kooperacije, od skupnega delovanja živega dela, od komunikacijske sposobnosti individuov« (Virno, 2003: 49–51). Obči intelekt je tako podlaga družbene kooperacije. Presežna kooperacija intelekta ne odpravi kapitalizma, temveč nastopa kot najboljše sredstvo kapitalistične proizvodnje, s čimer je »njena heterogenost brez glasu in vidnosti«. Posledici tega sta podžavljanje intelekta oziroma prenos intelekta na državno administracijo, kar se kaže kot hipertrofična rast administrativnih aparatov – in virtuozna dejavnost, ki je vidna kot hlapčevsko delo. Virno predlaga ločitev intelekta in dela, ki sta združena, ter združitev intelekta in političnega delovanja, ki sta ločena – prizadevati si »razviti javnost intelekta zunaj okvirov mezdnega dela in v nasprotju z njim« (Virno, 2003: 53–55).

Tudi Maurizio Lazzarato zavrača kategorije Smitha, Marxa in politične ekonomije na splošno, ker ne presegajo delitve med produkcijo in potrošnjo ter posledično ne upoštevajo družbenega sodelovanja, *cooperation between minds*. V postfordizmu produkti in storitve (*the possibles*) namreč niso proizvedeni vnaprej, temveč jih je treba šele ustvariti. Zato Lazzarato kapitalistično akumulacijo opisuje skozi koncepta iznajdbe in imitacije Gabriela Tarda – poudarja, da je moč soustvarjanja in sorealizacije razdeljena med iznajdbo, ki je dodeljena podjetju, in imitacijo oziroma reprodukcijo, ki je dodeljena potrošnikom. Meni, podobno kot Virno, da je vsak človek umetnik, ker znotraj vsake domene človeškega dela obstaja latentna kreativnost. Kulturo tako izenači s kapitalizmom in poudarja, da so najpomembnejša sredstva proizvodnje – tovarne, ki ustvarjajo kapital – šole in univerze. Koncept dela in posledično produkcijo razume drugače kakor Rifkin, Gorz ali Offe, saj »kapitalizem ni zgolj način produkcije, temveč produkcija svetov«, zaradi česar je treba zavzeti stališče onkraj »konca dela« ali »preveč dela« in tako ponuditi nov koncept produkcije. V svetu nematerialnega dela in družbene kooperacije namreč ni mogoče misliti družbenih konfliktov v smislu razrednih konfliktov ali liberalnih (javno/zasebno) in socialističnih (individualno/kolektivno) teorij, kajti ustvarjanje ne deluje več po načelih izključevanja, tekmovanja ali nasprotovanja (Lazzarato, 2004: 187, 192, 198, 205), temveč nasprotno:

»V družbah nadzora cilj ni več prilaščati, kot v družbah suverenosti, niti združevati in povečevati moč sil kot v disciplinarnih družbah, temveč ustvarjati svetove. To je pogoj za kapitalistično valorizacijo danes. Če obrnemo marksistično definicijo, lahko rečemo, da kapitalizem ni način produkcije, temveč produkcija načinov« (Lazzarato, 2004: 202).

Družbena kooperacija torej proizvaja javne, kolektivne in skupne dobrine, kot so znanje, jezik, znanost, kultura, umetnost, informacije, oblike življenja itd. Po Lazzaratu je delo umetnosti, kot pri Virnu, polovično rezultat aktivnosti umetnika in polovično rezultat aktivnosti javnosti – tistih, ki delo gledajo, berejo ali poslušajo. Sodelovanje ima torej javno dimenzijo, saj je oblika ustvarjanja javna, narejena pred očmi, željami in prepričanji vseh – posledično se ustvarjalec in uporabnik združita. Ker si skupnih dobrin ni mogoče individualno prilastiti, izmenjati, potrošiti itd., kot to velja za dobrine, ki so proizvedene znotraj odnosov kapital-delo, so brezplačne, neomejene in nedeljive. Legitimno jih je deliti zgolj v smislu »zame ali zate«. Tovrstna specifičnost skupnih dobrin zato omogoča socializacijo brez alienacije. Ko nekdo skupno dobrino, kot je

⁹ V tekstu niso izpostavljene vse misinterpretacije UTD, ki so, kljub temu da ideja ni *novum* v slovenskem prostoru v veliki meri posledica nizke stopnje informiranosti o tej tematiki.

znanje, prenese, je ne izgubi, temveč ravno nasprotno, njena vrednost zraste, kajti vsaka potrošnja skupnih dobrin lahko vodi v takojšnjo kreacijo novega znanja. Tovrstna cirkulacija postane temeljni moment procesa produkcije in potrošnje. Zato delitve bogastva, ki ga družba ustvari na takšen način, ne moremo legitimirati skozi ideji produktivnega dela in koristnosti (glej tudi Russell, 2004; Morris, 2008). Ker je odnos kapital–delo temeljni instrument transformacije skupnih dobrin v zasebne dobrine, ignorira družbeno naravo produkcije. Zato bo odpor proti kapitalističnemu prilaščanju skupnih dobrin učinkovit zgolj, če prevzame primat družbene kooperacije nad odnosom kapital–delo. Treba je premisliti tudi kategorijo dela, ki je podrejena in mobilizirana s strani podjetja, ter poiskati nove načine vrednotenja aktivnosti. »Dobrine niso kristalizacija delovnega časa delavcev, temveč kristalizacija dogodkov, iznajdb, znanja na eni strani in kristalizacija aktivnosti, ki reproducira množstva subjektivitet« (Lazzarato, 2004: 198–202). Aktivnost se ne razvija v ekipi, temveč v omrežjih (Lazzarato, 2004: 195), medtem ko presežek ni več proizveden skozi eksploatacijo dela v industrijskem smislu, temveč v prostoru med prilaščanjem bogastva in distribucijo bogastva, ki je organiziran in nadzorovan prek plačane zaposlitve. Priča smo kapitalistični akumulaciji, ki temelji na odnosu kapital–življenje – na organiziranju in nadzorovanju načinov življenja, na eksploataciji znanja, kulture, prostega časa itd. (Lazzarato, 2004: 203, 205). Za biopolitično produkcijo je značilen nepretrgan krog produkcije in življenja (Kurnik, 2009: 664). Kot produkcija načinov življenja je kapitalizem po Lazzaratu sila antiproizvodnje in uničenja družbenega sodelovanja. Uničuje namreč moč ustvarjanja in reprodukcije tako individualnih kot tudi kolektivnih posameznosti, ker še naprej meri proces konstitucije razlike in ponavljanja kot »delo«. Na preizkušnji niso brezposelnost, revščina in prekmnost, temveč virtualna moč ustvarjanja oziroma, kot pravi Tarde, naša individualna originalnost, saj vsi izumljamo, izpopolnjujemo, spreminjamo in imitiramo (Lazzarato, 2004: 203). Zato ni presenetljivo, da podjetja poskušajo nevtralizirati in deaktivirati soustvarjanje in sorealizacijo množice s pomočjo patentov in avtorskih pravic – intelektualna lastnina ima namreč politično funkcijo, ker določa, kdo ima pravico ustvarjanja in kdo dolžnost reproduciranja (Lazzarato, 2004: 198–199). Posledica tovrstnih politik so sodobne oblike eksploatacije in podrejanja. Da bi bila ideja UTD družbeno sprejemljivejša, bi zagovorniki morali odločneje promovirati zgoraj omenjene interpretacije koncepta dela v kontekstu postfordistične kooperativne proizvodnje, temelječe na *general intellect*, ter tako pospešiti destrukcijo ideologije dela.

Sklep

Iz analize diskurza izbranih virov je razvidno problematično utemeljevanje ideje UTD v naslednjih ključnih točkah.⁹ Prvič, zagovorniki ne problematizirajo vprašanja izključevanja migrantov do pravice UTD, kar kaže na nacionalno zamejenost razprav o tej tematiki. Primarna naloga UTD je udejanjenje postavke egaliberte. Če pravico do UTD omejimo zgolj na nekatere prejemnike, medtem ko druge izključimo, toleriramo nadaljnjo neenakopravno obravnavo slednjih, s čimer UTD izgubi svoj osrednji potencial brezpogojnosti oziroma potencial preseganja obstoječih ekskluzivističnih praks socialne države. Učinkovito delovanje specifičnega modela UTD je namreč odvisno tudi od njegove notranje sestave, ki mora izničiti ali vsaj omiliti ovire, ki jih formira konstrukt nacionalnega državljanstva. Zato je nekritično prakticanje dosedanjih praks

izključevanja nacionalnih institutov blaginje skozi mehanizem UTD nedopustno. UTD bi kreiral materialne pogoje za sindikalno organiziranje in samoorganiziranje migrantov v delavska gibanja, kar ni nepomembno, če upoštevamo simbiotično delovanje dvojice država–kapital. Drugič, duh časa in želja po čim širši družbeni sprejemljivosti ideje UTD – skozi dokazovanje njene superiornosti v primerjavi z obstoječo družbeno-ekonomsko realnostjo – sta pripomogla k čedalje pogostejšemu prevzemanju diskurza neoliberalizma tudi s strani zagovornikov in posledično k toleriranju neoliberalnih oblik UTD, ki predvidevajo delno krčenje nekaterih socialnih pravic ali celo njihovo popolno odpravo. Medtem ko je slednji pristop popolnoma nesprejemljiv, lahko prvega sprejememo zgolj, če ne omejuje že pridobljenih pravic kateregakoli posameznika ali družbene skupine. Tretjič, ker razprave izhajajo iz predpostavke, da je vprašanje UTD zgolj ekonomsko vprašanje, se osredinjajo na dokazovanje (ne)zmožnosti financiranja specifičnega modela UTD. Predlogi po navadi predvidevajo uvedbo UTD v višini, ki je nižja od eksistenčnega minimuma, kar kaže na prevlado gradualističnega, zmernega pristopa, ki preferira uvedbo delnega, nezadostnega UTD – nad radikalnejšim pristopom uvedbe polnega in s tem eksistenčno zadostnega UTD. Znotraj problematike financiranja UTD prevladuje argument ničelne vsote, ki zagovarja nedotakljivost obstoječe distribucije družbenega bogastva in vrednotenje le-tega skozi kriterij BDP. Privolitev v tovrstno logiko nakazuje na nerazumevanje procesa ustvarjanja bogastva, ki je rezultat družbene kooperacije, in na zmotno prepričanje o dosegljivosti sicer nerealističnega cilja polne zaposlenosti. UTD moramo najprej misliti kot pravico (do brezpogojnega dohodka) in šele nato kot dohodek. Prav tako je nesprejemljivo privoliti v logiko izrabljene fraze »nevidne roke« trga, ki je stvaritev človeka, in ne nasprotno. UTD je namreč prvovrstno politično vprašanje, vprašanje politične in družbene akcije in ne ekonomske vzdržnosti oziroma finančne izvedljivosti. Diskurz o (ne)izvedljivosti je problematičen, saj je manifestacija neoliberalne ideologije. UTD ni stvar utemeljevanja, temveč zahteve po človeku neodtujljivi pravici. Četrto, to zahtevo bo mogoče uveljaviti zgolj, če premisleki o tej ideji ne bodo temeljili na preživetih interpretacijah konceptov dela in produkcije. Koncept dela v sodobnih družbah je treba misliti širše, mimo diskurzov o (ne)koristnosti dela in (ne)uporabnosti znanja, tj. onkraj ideologije dela. Smiselno je kritizirati kategorije politične ekonomije ter misliti družbene konflikte zunaj razrednih konfliktov ter socialističnih in liberalnih tradicij. Ni dovolj zgolj navajati premisleke o *jobless growth*, brezdeltu ali pravični redistribuciji plačanega dela, temveč tudi potrebo po igri oziroma podrejanju plačanega dela multiaktivnemu življenju. UTD je primeren mehanizem zagotavljanja pogojev za konstitucijo tovrstnega življenja znotraj nematerialne ekonomije, katere glavna sila produkcije je *general intellect* in v kateri delo, ki se nahaja v neprostoru, ni merljivo. Ker je vsakdo izmed nas umetnik, virtuoz, ki izumlja, izpopolnjuje, spreminja in imitira, moramo priznati primat skupnim dobrinam nad režimi intelektualne lastnine, ker je skupno brezplačno, neomejeno in nedeljivo, saj je proizvedeno v odnosu kapital–življenje. Sodobni kapitalizem torej ni zgolj način produkcije, temveč tudi produkcija načinov, produkcija svetov. UTD kot mehanizem pravičnejše distribucije skupnih dobrin omogoča svobodo onkraj materialnih potreb. Kot je zapisal Marcuse, »če ljudem ne bi bilo več treba potrošiti svoje življenje v kraljestvu nujnosti«, bi bil človeški obstoj v strogem in dejanskem smislu univerzalen. »Tisti, ki posvetijo svoje življenje preživljanju, so nezmožni živeti človeško življenje.« (Marcuse, 2002: 133–134)

Literatura

- ACKERMAN, B., ALSTOTT, A., VAN PARIJS, P. (UR.). (2003). *Redesigning Distribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism (The Real Utopias Project: Volume V)*. London & NY, Verso. Dostopno prek: <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/Redesigning%20Distribution%20v1.pdf#page=6> (5. oktober 2008).
- ANTHONY, P. D. (1977). *The Ideology of Work*. London, Tavistock.
- ARENDRT, H. (1996). *Vita Activa*. Ljubljana, Krtina.
- BADALIČ, V. (2010). *Za 100 evrov na mesec: proizvodni sistem globalnega kapitalizma*. Ljubljana, Krtina.
- BALIBAR, E. (2004). *Strah pred množicami: politika in filozofija pred Marxom in po njem*. Ljubljana, Studia humanitatis.
- BASIC INCOME EARTH NETWORK. Dostopno prek: <http://www.basicincome.org/bien/> (14. oktober 2008).
- BERGMAN, B. R. (2004). A Swedish-Style Welfare State or Basic Income: Which Should Have Priority? *Politics & Society* 32 (1): 107–118. Dostopno prek: <http://pas.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/32/1/107> (6. oktober 2008).
- BOLTIN, U. (2008). *Minimalna verzija UTD*. Dostopno prek: <http://www.gibanje.org/index.php?id=3015> (7. december 2008).
- BOSTON REVIEW. Dostopno prek: <http://bostonreview.net/BR25.5/contents.html> (7. november 2008).
- BRITTAN, S., WEBB, S. (1990). *Beyond the welfare state: an examination of basic incomes in a market economy*. Aberdeen, Aberdeen University Press.
- CAPUTO, R. K. (2008). The unconditional basic income guarantee: Attempts to eclipse the welfare state. *International Social Work* 51(4): 509–518. Dostopno prek: <http://isw.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/51/4/509> (6. oktober 2008).
- CASASSAS, D. (2007). Basic Income and the Republican Ideal: Rethinking Material Independence in Contemporary Societies. *Basic Income Studies* 2 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art9> (6. oktober 2008).
- CAVANAGH, J., MANDER, J. (UR.). (2002). *Alternatives to economic globalization: a better world is possible: a report of the International Forum on Globalization*. San Francisco, Berrett-Koehler.
- COHEN, J., PRIBAC, I. (UR.). (2004). *Brezplačno kosilo za vse?: predlog univerzalnega temeljnega dohodka*. Ljubljana, Krtina.
- DOMÈNECH, A., RAVENTÓS, D. (2007). Property and Republican Freedom: An Institutional Approach to Basic Income. *Basic Income Studies* 2 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art11> (14. oktober 2008).
- DRAGOŠ, S. (2004). Metadiskurz o UTD. V *Brezplačno kosilo za vse?: predlog univerzalnega temeljnega dohodka*, ur. Joshua Cohen in Igor Pribac, 129–137. Ljubljana, Krtina.
- DRŽAVNI SVET RS. (2010). *Univerzalni temeljni dohodek v Sloveniji – utopija ali realna možnost?* Ljubljana, 7. december. Dostopno prek: <http://www.ds-rs.si/?q=node/2204> (17. januar 2011).
- FOUCAULT, M. (1991). *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana, Krt.
- FUKUYAMA, F. (1992). *The end of history and the last man*. London [etc.], Penguin books.
- GAMBLE, A. (2006). *Politika in usoda*. Ljubljana, Sophia.
- GIBANJE ZA PRAVIČNOST IN RAZVOJ. DOSTOPNO PREK: <HTTP://WWW.GIBANJE.ORG> (7. december 2008).
- GORZ, A. (1999). *Reclaiming Work: Beyond the Wage-Based Society*. Cambridge, Oxford, Malden, Polity Press.
- GROOT, L. (2006). Reasons for Launching a Basic Income Experiment. *Basic Income Studies* 1 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss2/art8> (14. oktober 2008).

- HAAGH, L. (2007). Basic Income, Occupational Freedom and Antipoverty Policy. *Basic Income Studies* 2 (1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss1/art13> (14. oktober 2008).
- HARVEY, P. (2006). The Relative Cost of a Universal Basic Income and a Negative Income Tax. *Basic Income Studies* 1 (2). Dostopno prek: http://www.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?context=bis&article=1032&date=&mt=MTlyMzlxNjUwOA==&access_ok_form=Continue (5. oktober 2008).
- HORVAT, M. (2008). Realnost ali utopija?: Univerzalni temeljni dohodek za vsakogar. *Mladina* (12). Dostopno prek: http://www.mladina.si/tehdnik/200812/clanek/uvo-manipulator--marjan_horvat/ (18. april 2009).
- KILDAL, N., KUHNLE, S. (UR.). (2005). *Normative foundations of the welfare state: the Nordic experience*. London, New York, Routledge.
- KOROŠEC, V. (2010). *Predlog UTD v Sloveniji*. Ljubljana, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. Dostopno prek: <http://www.zofijini.net/utd.html> (23. marec 2010).
- KRIŽANIČ, F. (2009). Moja naslednja obljuba je petsto evrov univerzalnega državlanskega dohodka: dr. Franc Križanič, minister za finance. *Mladina* (15). Dostopno prek: http://www.mladina.si/tehdnik/200915/dr_franc_krizanic__minister_za_finance (18. april 2009).
- KURNIK, A. (2006). Dohodek za mobilne in mnogotere. *Njetwork: za veliko zavezništvo mobilnih in mnogoterih*. Dostopno prek: <http://www.njetwork.org/spip.php?article15> (7. december 2007).
- KURNIK, A. (2009). Kriza in delo v konstituciji. *Teorija in praksa* 46 (5): 653–669.
- LAZZARATO, M. (2004). From Capital-Labour to Capital-Life. *Ephemera. Theory of the Multitude* 4 (3): 187–208.
- MARCUSE, H. (2002). *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. London, New York, Routledge.
- MARX, K. (2007). *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. Mineola, New York, Dover Publications, Inc.
- MARX, K., ENGELS, F. (2009). *Komunistični manifest*. Ljubljana, Sanje.
- MCKAY, A. (2005). *The future of social security policy: women, work and a citizens' basic income*. London, New York, Routledge.
- MCKAY, A. (2007). Why a citizens' basic income? A question of gender equality or gender bias. *Work, Employment & Society* 21 (2): 337–348. Dostopno prek: <http://wes.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/21/2/337> (6. oktober 2008).
- MEADE, J. E. (1993). *Liberty, Equality and Efficiency: Apologia pro Agathotopia Mea*. New York, New York University Press.
- MORE, T. (2009). *Utopia*. London, Penguin Books Ltd.
- MORRIS, W. (2008). *Useful Work v. Useless Toil*. London, Penguin Books Ltd.
- MULVALE, J. P. (2008). Basic Income and the Canadian Welfare State: Exploring the Realms of Possibility. *Basic Income Studies* 3 (1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol3/iss1/art6> (6. oktober 2008).
- NEGRI, A., HARDT, M. (1999). Value and Affect. *Boundary 2* 26 (2): 77–88.
- NOGUERA, J. A., DE WISPEALAERE, J. (2006). A Plea for the Use of Laboratory Experiments in Basic Income Research. *Basic Income Studies* 1 (2). Dostopno preko: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss2/art11> (14. oktober).
- OFFE, C. (1985). *Družbena moč in politična oblast: protislovja kapitalistične demokracije – razprave o politični sociologiji poznega kapitalizma*. Ljubljana, Delavska enotnost.
- OFFE, C. (2008). Basic Income and the Labor Contract. *Basic Income Studies* 3 (1). Dostopno preko: <http://www.bepress.com/bis/vol3/iss1/art4> (5. oktober 2008).
- PATEMAN, C. (2004). Democratizing Citizenship: Some Advantages of a Basic Income. *Politics & Society* 32(1): 89–105. Dostopno prek: <http://pas.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/32/1/89> (6. oktober 2008).

- PATEMAN, C. (2007). Why Republicanism? *Basic Income Studies* 2 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art12> (13. oktober 2008).
- PETTIT, P. (2007). A Republican Right to Basic Income? *Basic Income Studies* 2 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art10> (13. oktober 2008).
- POP TV. (2009). *Preverjeno*. Ljubljana, 21. april. Dostopno prek: <http://poptv.si/multimedia/preverjeno-vsakemu-drzavljanu-500-evrov.html> (22. april 2009).
- POPOVIČ, D. (2010). Univerzalni temeljni dohodek: načelo vzajemnosti in pravičnosti. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 38 (242): 125–135.
- PROGRESIVNA STRANKA. DOSTOPNO PREK: <HTTP://WWW.PROGRESIVNA-STRANKA.SI/> (14. oktober 2008).
- PURDY, D. (2007). Is Basic Income Viable? *Basic Income Studies* 2 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art4> (13. oktober 2008).
- RAVENTÓS, D. (2007). *Basic Income: The Material Conditions of Freedom*. London, Ann Arbor, Pluto Press.
- RIFKIN, J. (2007). *Konec dela: zaton svetovne delavske sile in nastop posttržne dobe*. Ljubljana, Krtina.
- RODRIGUEZ ENRIQUEZ, C. (2007). Basic Income and Labour Market Conditions: Insights from Argentina. *Basic Income Studies* 2 (1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss1/art9> (14. oktober 2008).
- RUS, V. (1990). *Socialna država in družba blaginje*. Ljubljana: DOMUS.
- RUS, V. (2009). Brezplačno kosilo naj bo. *Mladina* (11). Dostopno prek: http://www.mladina.si/tednik/200911/brezplacno_kosilo_naj_bo (18. april 2009).
- RUSSEL, B. (2004). *In Praise of Idleness: And Other Essays*. London, New York, Routledge.
- SEEKINGS, J. (2007). The Inconsequentiality of Employment Disincentives: Basic Income in South Africa. *Basic Income Studies* 2 (1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss1/art12> (14. oktober 2008).
- SMITH, A. (2008). *The Invisible Hand*. London, Penguin Books Ltd.
- STANDING, G. (2008). How Cash Transfers Promote the Case for Basic Income. *Basic Income Studies* 3(1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol3/iss1/art5> (5. oktober 2008).
- TCHERNEVA, P. R. (2007). *What Are the Relative Macroeconomic Merits and Environmental Impacts of Direct Job Creation and Basic Income Guarantees?* Dostopno prek: http://www.levy.org/pubs/wp_517.pdf (13. oktober 2008).
- THE U. S. BASIC INCOME GUARANTEE NETWORK. Dostopno prek: <http://www.usbig.net/> (14. oktober 2008).
- TONDANI, D. (2008). *Universal Basic Income and Negative Income Tax: Two Different Ways of Thinking Redistribution*. Dostopno prek: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/7016/2/MPRA_paper_7016.pdf (5. oktober 2008).
- TV SLOVENIJA, 1. program. (2010). *Omizje: Brezplačno kosilo za vse?* Ljubljana, 1. december. Dostopno prek: <http://tvslo.si/predvajaj/brezplacno-kosilo-za-vse/ava2.89459048> (17. januar 2011).
- VAN DER VEEN, R. J., VAN PARIJS, P. (2006a). A Capitalist Road to Communism. *Basic Income Studies* 1 (1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss1/art6> (5. oktober 2008).
- VAN DER VEEN, R. J., VAN PARIJS, P. (2006b). A Capitalist Road to Global Justice: Reply to Another Six Critics. *Basic Income Studies* 1 (1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss1/art13> (6. oktober 2008).
- VAN PARIJS, P. (UR). (1992). *Arguing for basic income: ethical foundations for a radical reform*. London, New York, Verso.
- VAN PARIJS, P. (2004). Basic Income: A Simple and Powerful Idea for the Twenty-First Century. *Politics & Society* 32 (1): 7–39. Dostopno prek: <http://pas.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/32/1/7> (6. oktober 2008).

- VIRNO, P. (2003). *Slovnica množva: k analizi oblik sodobnega življenja*. Ljubljana, Krtina.
- WALTER, T. (1989). *Basic income: freedom from poverty, freedom to work*. London, New York, M. Boyars.
- WHITE, S. (2006). Reconsidering the Exploitation Objection to Basic Income. *Basic Income Studies* 1 (2).
Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss2/art4> (14. oktober 2008).
- WHITE, S. (2007). The Republican Case for Basic Income: A Plea for Difficulty. *Basic Income Studies* 2 (2).
Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art13> (14. oktober 2008).
- WIDERQUIST, K. (1999). *New Perspectives on the Guaranteed Income*. Dostopno prek: <http://ssrn.com/abstract=199973> or DOI: 10.2139/ssrn.199973 (14. oktober 2008).
- WIDERQUIST, K. (2006). The Bottom Line in a Basic Income Experiment. *Basic Income Studies* 1 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss2/art9> (14. oktober 2008).
- WIGLEY, S. (2006). Basic Income and the Problem of Cumulative Misfortune. *Basic Income Studies* 1 (2).
Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss2/art5> (14. oktober 2008).
- WRIGHT, E. O. (2004). Basic Income, Stakeholder Grants, and Class Analysis. *Politics & Society* 32 (1): 79–87.
Dostopno prek: <http://pas.sagepub.com/nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/32/1/79> (6. oktober 2008).
- ZAVOD RS ZA ZAPOSLOVANJE. (2011). Dostopno prek: <http://www.ess.gov.si/> (5. marec 2011).
- ZOFIJINI LJUBIMCI. (2010). *Univerzalni temeljni dohodek v Sloveniji – utopija ali realna možnost?* Ljubljana, 7. december. Dostopno prek: http://www.zofijini.net/oko_posvet.html (17. januar 2011).
- ŽIŽEK, S. (2007). *Nasilje*. Ljubljana, Društvo za teoretsko psihoanalizo.